

Despre *pre* la acuzativ.

În numărul 1 din „Arhiva“ de la Iași, anul XXVIII (1921), p. 49—52, publică Ilie Bărbulescu un articol intitulat „Vechimea acuzativului cu *pre*“, în care caută să demonstreze că întrebuintarea lui *pre* la acuzativ este mai veche decât se credeă, de oare ce se găesc, încă în sec. al XVI-lea, și chiar al XV-lea, în textele slave scrise în Țările române, câteva cazuri de întrebuintarea prepoziției *po* înaintea complementului drept. Aceasta este potrivnică uzului slavon și nu se poate explica decât ca un românism, o traducere greșită. Părerea aceasta stă în consonanță cu cele ce le cetim la I. A. Candrea în *Psaltirea Scheiană* p. CCI—CCII, unde de asemenea se susține că întrebuintarea lui *pre* datează din timpuri străvechi. Ea este în contradicție cu concluziile la care ajunsese St. Stinghe în studiul său *Die Anwendung von pre als Akkusativzeichen* (publicat în „Anuarele“ lui Weigand III și IV), căci autorul acestei lucrări nu puteă atestă acuzativul cu *pre* înaintea anului 1574 și credeă că generalizarea lui în limbă s'a întâmplat între anii 1580 și 1600.

Chestiunea merită de a fi luată din nou în cercetare, nu numai pentru interesul lingvistic ce-l prezintă, ci și din cauză că întrebuintarea lui *pre* sau lipsa lui înaintea acuzativelor care însemnează ființe treceă, de la lucrarea lui Stinghe încoace, ca un criteriu binevenit pentru datarea textelor noastre vechi.

Vom începe cu argumentația lui I. A. Candrea, care revendică lui *pre* la acuzativ vârsta cea mai veche. Argumentele sale sânt două: 1) el atestază pe acest *pre* în texte pe care le crede anterioare anului 1574 și 2) deduce, din faptul că *pre* se găsește în această funcțiune și la Aromâni și Megleniți, că trebuie să avem a face cu un caz străromân, căci „nu se poate admite ca, în mod independent de dacoromâna, această prepoziție să fi ajuns cu timpul să aibă în dialecte exact aceeași funcțiune ca în limba noastră“ (p. CCII).

Deduția aceasta din urmă e cât se poate de logică. Decât Candrea eră dator să dovedească mai întâiu că *pre* există de

fapt, cu această funcțiune, în dialectele din sudul Dunării, căci toți dialectologii noștri au susținut până acum tocmai contrarul. De fapt, nici la Aromâni, nici la Megleniți, și — adăogăm — nici la Istroromâni, înaintea acuzativelor nu se întrebuițează nici odată *pre*. Știu că există texte în care el se găsește; dar acestea sânt culese de institutori, deprinși cu dialectul dacoromân și sânt prin urmare dacoromânisme. Capidan, însuși Aromân, și cel mai bun cunoscător al dialectului meglenit, confirmă acest lucru în noua lucrare despre Megleniți. Tot astfel, la Istroromâni, singurele texte care au — foarte rar însă¹ — *pre* la acuzativ, sânt cele culese de A. Glavina, singurul Istroromân care a trăit în tinerețe timp îndelungat între noi și a fost deci influențat de limba literară. Dar faptul că tocmai acest dacoromânism a putut pătrunde în graiul Aromânilor și Istroromânilor știutori de carte dacoromânească este însemnător, căci el ne dovedește că și în aceste dialecte e binevenită o distincție clară a complementului de subiect printr'un element formal. Asemenea cazuri de „amestec de limbi“ la cărturari sânt instructive, iar în cazul nostru avem o dovadă mai mult că inovațiunea cu *pre* la acuzativ răspunde unei trebuințe reale după claritate.

Comparația cu celelalte dialecte dovedește deci tocmai contrarul celor susținute de Candrea, anume că întrebuițarea lui *pre* la acuzativ nu este un fenomen străromân, ci o inovație a dialectului dacoromân. Din norocire ni s-au păstrat texte mai vechi decât generalizarea acestei inovațiuni. Unele din ele se caracterizează tocmai prin lipsa acestui *pre*. A explică această lipsă, precum o face Candrea, „prin scrupulozitatea cu care traducătorii acestor texte căutau să reproducă întocmai originalul slavon“, nu merge. Servilismul acestor traducători nu putea merge atât de departe încât să falsifice consecvent sintaxa

¹ Locurile ⁷³/₂₆ și ⁷⁶/₈ din textele comunicate, după Glavina, de I. Popovici (cf. și vol I. 110). Numai aparentă e întrebuițarea acuzativului cu *pre* la verbul *ăniurbă* „a întâlni“, d. ex. aw *ăniurbăt pre o băbă* „a întâlnit o babă“ (Popovici II ²⁷/₃₀, cf. ²⁸/₆), alături de: *ăniurbăt-av o mul'ere* (ibid. II ³⁰/₃₂). De fapt la verbul acesta avem a face cu un caz prepozițional, modelat după sinonimul *imbati-se pre...* (din ital. *imbattersi*, d. ex. *imbatit s'a pre un gospodin* „s'a întâlnit cu un domn“ în textele culese de mine ⁸/₁) sau *trefi-se pre...* (germ. „a u f etwas treffen“, d. ex. *s'a trefit pre o băbă* „s'a întâlnit cu o babă, a dat peste o babă“ Popovici II ⁶⁷/₃). Că de fapt e așa, se vede și din construcția reflexivă *ăniurbă-se pre...*, de la care a plecat analogia (d. ex. *ăniurb-se pre un did* «se întâlnește cu un moșneag» Popovici II ⁷⁷/₁₇).

limbei lor, și să nu aflăm nici măcar urme de formele uzuale ale limbei. Mai ales că chiar în limbile slave se face distincție formală între numirile de ființe și cele de lucruri când ele sânt complemente drepte încât, dacă e vorba de servilism, am aștepta să-l găsim în altă formă, așa cum apare bunăoară la Dosofteiu care în loc de *ascultă pre noi*, scrie, după modelul slav, (*us/yšī ny*), *ascultă nouă* (cf. Pușchilă, *Molitvelnicul lui Dosofteiu* p. 104¹).

Dacă cercetăm acum cazurile în care Candrea atestază pe *pre* la acuzativ înainte de anul 1574, ne mirăm de afirmația lui că acest *pre* s'ar găsi în scrisoarea lui Neaeșu Câmpulungeanul din anul 1521. De fapt în câteși trele locurile în care întâlnim cuvântul *pre* în această scrisoare (Hurmuzaki XI 843 și I. Bogdan, *Relațiile* p. XXXIV), el e prepoziție locală, iar nu semn al acuzativului: „se-au dus în sus *pre* Dunăre“, „au trecut... *pre* Dunăre în sus“, „*pre* io-i (= pe unde îi) va fi voia“.

În Psaltirea Scheiană îl găsește Candrea o singură dată: *pomenește, Doamne, pre David* (ps. 131, 1); cum acest *pre* lipsește însă în locurile corespunzătoare din Psaltirea lui Coresi și din cea Voronețeană, el se datorește, evident, copistului Psaltirei Scheiane. Timpul când s'a făcut copia Psaltirei Scheiane îl stabilește Candrea, cu multă probabilitate, între anii 1563 și 1569 (p. CVI).

În Psaltirea Voronețeană, ne spune Candrea, „acuzativul cu *pre* e foarte frecvent, dar sânt și cazuri numeroase unde această prepoziție lipsește“ (p. CCI). Data copiei acestei Psaltiri Candrea o fixează între 1552 și 1569 (p. CIX). Cred că această dată trebuie apropiată mai mult de 1569 decât de 1552.

Rezultă deci că întrebuițarea lui *pre* la acuzativ, în monumente literare, e cel puțin cu zece ani mai veche decât 1574. Când aceste monumente sânt copii, ele nu ne pot da o imagine

¹ Și Pușchilă admitea imitarea servilă a modelului slav spre a explica (op. cit. p. 97) lipsa lui *pre* la Dosofteiu în construcții ca: „tine lauda soarele“ sau „pre piatra mine a credinței întărind“. În cazul întâiu o confuzie între complement și subiect nefiind posibilă, se poate ca (uzul vechiu să se fi păstrat, cu atât mai mult, cu cât o regulă sintactică oprește, în limba veche, întrebuițarea cuvintelor atone la începutul propoziției; în cazul al doilea avem a face cu o vădită disimilare sintactică („*pre* piatra *pre* mine a credinței“) în această propoziție construită foarte stângaci. Exclus nu e, firește, ca într'un caz sau altul să fi influențat pe traducător și textul slav, dar a crede, cu Candrea, că acuzativul fără *pre*, pe care și azi îl întrebuițăm în o mulțime de cazuri, se datorește traducerii servile a vechilor noștri tâlmăcitori de scrieri bisericești, e un lucru inadmisibil.

exactă a graiului vorbit, precum dovedesc cele două Psaltiri,¹ cea Scheiană și cea Voronețeană, contemporane și din aceleași ținuturi. De sigur însă că deosebirea aceasta nu se explică numai prin grija mai mare sau mai mică a copistului de a copia cu scrupulozitate originalul, ci și prin altceva. Pe vremea când se copiau aceste Psaltiri se pare că în limba vorbită se puteau întrebuițta deopotrivă forme cu *pre* și fără *pre* la acuzativ.¹ Tocmai în astfel de epoci de tranziție, când o inovațiune tinde să se generalizeze, întrebuițtarea sau neîntrebuițtarea ei diferă foarte mult de la individ la individ, după cum vorbitorii înțeleg mai bine sau își dau seama mai puțin de rostul și utilitatea ei.

Epoca aceasta de tranziție cred că a durat mai mult decât până la 1600, cum credeă Stinghe. El însuși (*Jahresber.* III, 196) citează cazuri de șovăire în întrebuițtarea lui *pre* la acuzativ dintr'un text din 1619 și tot astfel găsim forme cu și fără *pre* în *Codicele Todorescu* (ed. N. Drăganu p. 129) și lipsa lui *pre* în scurtul fragment din *Codicele Marțian* (aceeași ediție p. 186), care e probabil tot de la începutul sec. XVII. Firește că deosebirea între diferite texte poate să se reducă și la diferențe dialectale.

Spre a putea face deducții mai precise, e nevoie să cunoaștem cât mai exact toate cazurile în care, în monumentele literare din acest timp, apar noile acuzative cu *pre*. Regretăm că pentru Psaltirea Voronețeană Candrea ne-a dat numai o afirmare și nu ne-a comunicat și materialul pe baza căruia a făcut-o. Orice contribuție nouă fiind, cred, binevenită, voi arăta cazurile cu *pre* din *Evanghelia cu învățătura* a lui Coresi. Limba acestei scrieri mi se pare instructivă din mai multe puncte de vedere. Înainte de toate cunoaștem data apariției ei, 1581, deci tocmai vremea când *pre* începe să apară mai des în limbă. Cunoaștem de asemenea și pe traducătorii cărții și știm că ei vorbeau dialectul din regiunile Târgoviște — Brașov. Nou și tradus întâia oară în această carte este numai tâlcul — partea cea mai mare a scrierii — pe când textul evangheliei e reprodus din scrieri mai vechi, originare, probabil, din nordul

¹ Știm că nici azi uzul de a pune pe acest *pre* la acuzativ încă nu s'a cristalizat deplin și adesea putem să-l întrebuițăm sau să-l omitem, fără ca să ne pară greșită construcția sau să sufere claritatea ei. Astfel Meyer-Lübke (*Rom. Gramm.* III § 351) citează din Ispirescu: „să petreci cerbul” și „petrecu pe cerb”. O mulțime de alte exemple se găsesc la Stinghe *l. c.*

Transilvaniei. În ediția Comisiunii Istorice (la care mă refer cu citațiunile date mai jos) se face o comparare a acestui text evanghelic cu variantele anterioare, adică cu *Evangheliarul lui Coresi din 1561 (A)*, cu *Tâlcul evangheliilor* tipărit la Brașov în anul 1564 (B), cu *Evangheliarul din 1574* scris de Radu din Mănăcești pentru Petru Cercel (C) și în sfârșit cu citațiile evanghelice în însuși tâlcul evangheliilor (T), care apar adesea mai modernizate în limbă.

Acuzativul fără *pre* e încă foarte des și aproape exclusiv în textul evanghelic. A da exemple e de prisos, căci ele se găsesc pe fiecare pagină. În textul evanghelic, citat în tâlc, adesea intră acest *pre*, chiar atunci când evanghelia, pusă în fruntea tâlcului, nu-l are. Astfel: rugă el^{329/6} ¹ [T. pre el^{330/10}], iubesc^{336/10} voi [T. pre voi ^{339/23}], iubesc^{336/11} ceia ce [T. pre ceia ce ^{339/24}], întrebară el^{351/2} [T. pre el^{356/9}], timpinară el^{421/10} [T. pre el^{423/7}], întrebă el^{439/5} [T. pre el^{442/22}], văz^{446/14} el [T. pre el^{452/19}], să vază Isus^{446/11} [T. pre Isus^{452/8}], tremease ei ^{499/10} [T. pre ei ^{503/5}], prinse Ioann^{540/20} [T. pre Ioann^{544/32}], vreă el^{541/1} să ucigă [T. pre el^{544/36}] etc. Cazul invers e rar, d. ex. răpesc^{522/17} pre ea. Și față de A. C. apare textul nostru cu o limbă mai recentă, întru cât chiar în textul evanghelic se strecoară adesea *pre*, care lipsește în variantele A. și C., d. ex. pre voi ^{467/6}, ^{467/9} [A. C. voi], nu știu pre cela ce ^{467/14} [A. C. cela], pre acesta să ascultați ^{532/12} [A. C. acesta] etc.

În cele următoare vom arăta toate cazurile de *pre* întrebuințat la acuzativ până la pag. 100. Din 169 de exemple nici unul nu aparține celor 9 texte evanghelice. Majoritatea covârșitoare a cazurilor o dau acuzativele pronumelor: pre mine ^{67/36} ^{96/19} pre sine ^{69/10} ^{69/27} pre sineș^{61/22} ^{70/7} ^{71/35} pre el^{5/21} ^{14/18} ^{23/7} ^{23/8} ^{26/33} ^{27/34} ^{29/12} ^{29/16} ^{29/27} ^{31/6} ^{31/7} ^{48/11} ^{52/1} ^{58/6} ^{58/6} ^{59/5} ^{59/26} ^{61/12} ^{64/6} ^{68/12} ^{74/31} ^{78/25} ^{79/24} ^{83/2} ^{93/35} ^{93/35} ^{97/27} pre eluși ^{13/4} ^{15/14} ^{17/29} pre ea ^{90/1} pre noi^{2/21} ^{2/29} ^{26/19} ^{33/9} ^{33/19} ^{36/32} ^{40/19} ^{46/33} ^{46/37} ^{47/4} ^{47/6} ^{47/12} ^{47/35} ^{48/30} ^{49/5} ^{50/28} ^{52/23} ^{53/37} ^{54/14} ^{56/14} ^{56/15} ^{57/28} ^{63/21} ^{66/6} ^{67/28} ^{67/33} ^{68/6} ^{68/31} ^{71/37} ^{74/14} ^{74/21} ^{75/37} ^{82/3} ^{84/34} ^{85/6} ^{85/6} ^{87/14} ^{88/10} ^{88/16} ^{98/23} pre noiș^{18/27} ^{18/28} ^{68/21} pre voi ^{5/8} ^{64/6} ^{74/25} ^{76/3} ^{80/13} ^{87/26} ^{89/39} pre ei ^{24/2} ^{25/26} ^{32/28} ^{38/32} ^{41/1} ^{47/36} ^{48/3} ^{48/3} ^{82/26} ^{88/16} ^{89/28} ^{91/13} ^{91/22} ^{91/24} pre eiș^{32/5}

1 Cifrele tipărite cursiv arată că citațiunea e din textul evanghelic.

pre acela ^{67/34} ^{72/8} ^{75/5} pre acelu... ^{81/24} pre aceia ^{3/14} ^{15/11} pre
 cea ce ^{5/14} ^{18/13} ^{23/6} ^{25/2} ^{31/8} ^{31/8} ^{32/11} pre ceia... ^{93/30} pre cei...
^{85/4} pre ceia ce ^{12/21} ^{14/25} ^{32/15} pre acestă... ^{29/33} pre alții ^{18/23}
^{60/27} pre altă cinevașă ^{68/23} pre alaltii... ^{15/10} ^{16/17} ^{17/29} ⁹² ²⁶ pre
 toți ^{2/33} ^{14/28} ^{23/25} ^{67/20} ^{72/33} ^{79/33} ^{89/6} pre toată... ^{30/19} pre nimea
^{18/24} ^{42/17}. În rândul al doilea îl găsim înainte de nume proprii:
 pre Iovă ^{60/28} pre Faraonă ^{66/3} ^{65/18} pre Pătru ^{67/7} pre Ioannă
^{91/15} pre Lazară ^{97/28}, apoi: pre Dumnezeu ^{17/20} ^{53/24} ^{60/36} ^{62/20}
^{63/20} ^{79/17} ^{87/33} pre Hristosă ^{66/38} ^{69/33} ^{74/34} ^{87/35} pre ziditoriulă
^{24/21} pre apostoli ^{79/20} ^{80/27} pre ucenici ^{79/30} pre tatălă ^{80/2}, în
 sfârșit: pre mitariu(lă) ^{14/26} ^{16/18} ^{17/29} pre fariseiulă ^{14/25} pre bol-
 navulă ^{60/3} pre o slugă ^{75/6} pre drăcitulă ^{81/25}. Avem și cazuri
 în care *pre* stă și înaintea altor substantive decât numele de
 ființe, dacă o cere claritatea propoziției: legea amu... slugă
 are pre frica, iară frica... judecătoriu are legea ^{25/33}, apa înăl-
 beaște florile, pre altele rușaște, pre altele învinețește, altele
 mohoraște, îndulceaște pre smochini, amăraște pre pelină
^{158/37}. Pentru întrebunțarea facultativă a lui *pre* cf. și: nu cu-
 nună Dumnezeu carii se lasă..., ce pre cea ce... ^{25/2}.

Pentru precizarea întrebunțării lui *pre* la acuzativ mi-am
 mai notat câteva exemple.

Următorul, dintr'un manuscris din sec. al XVII-lea, reprodus
 pentru alte particularități de Hasdeu (*Etym. Magnum Rom.* 1308)
 ar putea servi ca un indiciu că epoca de tranziție a durat și
 după 1619: *Să nu fiu apărâtă* (= oprită) *a vedea crucea, carea*
s'au răstignit Hristosă. Am așteptă *pre carea* și lipsa lui *pre* —
 aici prepoziție — s'ar putea explica printr'un fel de hiperurbanism;
 posibil numai într'o vreme când acuzativul pronumelui relativ
 putea fi exprimat prin *care* sau *pre care*. Posibil ar fi însă ca
 să avem aici unul din cazurile nu prea rare în limba veche
 și în limba populară, când pronumele relativ nu este însoțit de
 prepoziție, chiar când în limba literară ar forma o amfibologie,
 d. ex. *A ta sfântă bunătate carea* (= cu care) *întorci pre om*
din răutate. Dosofteiu, Ps. 76. *Cele neadevărate carele* (= cu care)
mă lupt în zadar. Antim, P. XXVI/16. *Până'n ceasul care* (= în
 care) *moare*. Konaki, P. 86.

Pe *pre* la acuzativ îl găsim și în *Catehismul luteran din*
 1560 sau 1562¹ în copia mähăceană din 1607: *pre noi* (Cuv. d.

¹ Cf. *Transilvania* LII (1921) p. 900-901.

bătr. II 101), *au învățat pre apostoli* (104), *ne izbăvește pre noi* (104), *ne va pre noi ascultă* (105). Dar, precum arată N. Drăganu la alt loc al acestui volum, *pre* la acuzativ trebuie să se fi găsit chiar și în ediția din 1544 a „Catehismului“, din care Coresi reproduce, la 1561, pe „izbăvește *pre* noi de hitleanulū“ în „Tatăl nostru“ după Mateiu.

În Evangheliarul lui Radu Gramaticul, din 1574, *pre* lipsește, ca și în originalul după care a copiat. Totuși Meyer-Lübke (Rom. *Gramm.* III § 351) citează trei exemple neîndoioase cu *pre* la acuzativ din Evanghelia lui Mateiu.

Ceva mai complicată e chestiunea în Codicele Voronețean. Stinghe susține că în acest text nu se întâlnește nici un caz de *pre* la acuzativ și, pe cât am putut controla, are dreptate. Totuși găsim în funcțiunea aceasta, deși nu pe *pre*, pe *spre*, cu care, precum vom vedea mai departe, eră adesea sinonim. Iată aceste exemple:

se ia soțu spre soțu ^{13/3}
 lu prindu spre elu ^{54/13}
 noi luomu spr'insu ^{59/5}
 spre mire preemescu ^{60/8} ¹.

În câteși patru exemplele avem a face — la aparență — cu complementul la acuzativ după verbele „lua“, „prinde“ și „primi“; astăzi am redă aceste propoziții prin „să ia soț pe soț“, „îl prind pe el“, „noi îl luăm pe dînsul“, „pe mine mă primesc“. Dacă comparăm însă aceste exemple cu locurile corespunzătoare din alte traduceri ale Faptelor apostolilor, vedem că predicatul acestor propoziții este „pâri“, și adică

Faptele Apost. 19, 38: fa că pâri unu altuia (Biblia 1688);
 pârască-se unu pre altu (Biblia 1914)

23, 28: lū pârăscu (Noul Testament 1648); pâriiă
 pre elū (Biblia 1688); il pârăsc pre elū (Biblia 1914)

24, 8: il pârimū noi pre elū (N. Testament 1648); noi
 pârimū pre elū (Biblia 1688 și 1914)

24, 13: mă pârăscu pre mine (N. Testament 1648);
 mă pârăscu (Biblia 1688 și 1914).

Cele patru exemple nu sânt deci de fapt decât unul singur, iar acesta se explică prin traducerea greșită a modelului slav.

¹ Cele din urmă trei mi-au fost semnalate de N. Drăganu.

Într'adevăr, în Praxapostol 19, 38, găsim în textul grecesc ἐγκαλειτωσαν ἀλλήλοις, iar în cel slavon: da pojemljat drugū na druga. Aceasta explică totul. Gre escul ἐγκαλειν „a chemă pe cineva spre a-l acuză“, „a pârî (cf. ar. *angălisescu*), a fost tradus de Slavi prin *poimati*¹; acesta însă însemnă de obicei „sumere“, încât traducătorul servil l-a putut redă prin „a luă“, „a prinde“ sau chiar „a primi“. Verbul slavon construindu-se cu „na“, căruia românește îi răspunde mai ales „pre“ sau „spre“, înțelegem deplin geneza locurilor citate din Codicele Voronețean, care nu pot deci fi aduse ca dovadă de întrebuițarea prepoziției *spre* la acuzativ, în acest text, care are numai acuzative fără *pre*².

Din cele precedente rezultă deci că întrebuițarea lui *pre* la acuzativ este un fenomen cunoscut numai dialectului daco-român, că cele mai vechi documente de limbă de asemenea nu-l cunosc și că el apare, alături de formele fără *pre*, abia în unele copii, făcute în a doua jumătate a secolului al XVI-lea după vechile traduceri ale unor scrieri bisericești, înainte de toate ale Psalmilor și Noului Testament. Datele stabilite de Stinghe nu trebuie modificate mult nici azi, după douăzeci și cinci de ani, când textele noastre vechi sânt mai bine studiate. Atât doar că data 1574 pentru întâia apariție a lui *pre* în monumente literare (confirmată și prin exemplele citate de Meyer-Lübke din Evangheliarul lui Radu Gramaticul) nu trebuie luată „ad litteram“, mai ales că sporadic întâlnim pe acest *pre* cu vreo zece ani mai nainte, de când par a dată copiile Psaltirei (Scheiană și Voronețeană), poate chiar cu treizeci de ani, în regiunile sudice ale Ardealului, la un Sas care scrie românește (Catehismul din 1544). De asemenea se pare că întrebuițarea acuzativului fără *pre* dăinuește și în primele decenii ale sec. al XVII-lea. Pe vremea lui Coresi, pe la 1581, vedem cum acuzativul cu *pre* începe să se fixeze chiar cu întrebuițarea sa de azi, fără ca această inovație să fi scos cu totul din uz construcțiile vechi, fără *pre*.

Aceste constatări stau în contradicție cu deducțiile făcute acum în urmă de I. Bărbulescu. Înainte însă de a examina

¹ Alte exemple la Miklosich, *Lex. paleosl.* 607.

² Și în *Lexiconul lui Mardarie* (ed. Crețu, pag 199) găsim: *poemlenie* = luare, pârîre; *poemlenikū* = pârîș (scris pârîș).

argumentele aduse de el, se cuvine s'o spunem noi — deoarece Bărbulescu a uitat s'o face¹ — că cel care a atras mai întâiu atenția asupra întrebuirii lui *po* cu acuzativul în documente slave scrise în țările române, întrebându-se dacă aceste construcții nu sânt cumva decalcate după românește, a fost Miletic (și Agura) în cunoscutul studiu publicat în 1893 în „Sbornik”-ul Ministerului din Sofia. La pag. 303-304 se citează opt exemple de acest fel, dintre care Bărbulescu reproduce două — iarăși fără s'o mărturisească — adăogând alte trei de la sine. Dintre acestea trei însă, unul e citat greșit (căci el nu se găsește la I. Bogdan, *Relațiile* p. 89 și documentul din 1555 nu se află nici în „cuprins”, care se sfârșește cu un document din 1508), iar altul (din Nicolaescu, *Docum. slavo-rom.*) e datat greșit, deoarece documentul e de pe timpul lui Mihnea II, fiul lui Alexandru, deci între anii 1577-1583, iar nu din 1521².

Din cele unsprezece exemple citate de Miletic și Bărbulescu, cele mai multe sânt din jumătatea a doua a sec. al XVI-lea sau din jumătatea întâia a sec. al XVII-lea (anii 1598, 1578, 1645, 1651, 1613, 1629, la Miletic 1555? și 1577-1583, în loc de 1521, la Bărbulescu), când *pre* la acuzativ se găsește și în documente românești, încât valoarea lor documentară pentru întrebuirii lui *pre* înainte de jumătatea sec. al XVI-lea e zero. De fapt însă nici în aceste documente și nici în cele câteva anterioare (anii 1546 și 1514 la Miletic și 1447-1456 la Bărbulescu) *po* din textele slave nu corespunde lui *pre*³ românesc înaintea acuzativului. Miletic atrăsese atenția că în majoritatea cazurilor verbul de care depinde *po* apare compus cu prefixul *po-* (l. c. p. 304); avem deci a face cu construcții ca **înfund în sac. cuprind cu brațele**, etc. cunoscute din toate limbile. Tot prepoziție curată și nu semn distinctiv al acuzativului e *po* și în celelalte exemple.

¹ Adevărat că în articolul lui Bărbulescu, într'o notă de subsol, se trimite la studiul lui Miletic, cu un „cf”, însă astfel ca și când în acel studiu n'ar fi vorba de altceva decât că în limbile slave acu citiv regim-direct nu se exprimă prin prepoziția *po*.

² Extrasul e dat de Nicolaescu la o notă de comentariu pentru Radul de la Afumați supt anul 1521, care a fost luat de Bărbulescu drept an al documentului.

³ Probabil, ca să pună în evidență și asemănarea fonetică ce există între *po* slavon și prepoziția românească, Bărbulescu scrie consecvent, în traduceri românești, *pă*, uitând că aceasta e o formă recentă la noi și că în sec. XVI-XVII-lea întâlnim în textele noastre numai forma *pre*.

lata-le pe cele date de Bărbulescu :

Cel mai vechiu, din 1447-1456, e scos dintr'un document publicat de I. Bogdan în *Relațiile Țării-Românești cu Brașovul* p. 89 și datat „c. 1451-1456”. Vladislav voevod scrie „prietenilor” săi, pângarilor din Brașov și lui Tej din Râjnov: *inako ne mogoch učinit, nu za onizi ovci, što se su uzeli ot Dragoslavel(e) i ot Ruker, ostavich po Krstě, kako vare što su dali tijezi ljudije na tijezi ovci, a moi ljudije da im vratet*; în traducerea românească a lui Ion Bogdan: „altcum n'am putut face, ci pentru acele oi ce s'au luat din Dragoslavele și din Rucăr, am lăsat pe s a ma lui Cârstea. ca oricât au dat acei oameni pe, acele oi, oamenii miei să le întorcă lor”. E evident că traducerea lui Bogdan, iar nu cea a lui Bărbulescu e cea bună: *ustavich po K.* nu trebuie interpretat, precum o face Bărbulescu, „am lăsat pe C. ca să facă”, ci „am lăsat lucrul asupra, pe seama lui C., ca să-l facă”, deci nu avem a face cu un acuzativ, ci un caz prepozițional întocmai ca atunci când la Coresi se zice: *pre acela lasă lucru* ^{147/23}.

Urmează, ca vechime, două alte exemple, din anii 1514 (recte 1577-1583!) și 1546, care reprezintă același tip. Cel dintâiu e: *kako est pomli'loval Radul voevoda po jupan Dragul*, tradus de Bărbulescu „cum a miluit Radul vodă pă jupân Dragul”; al doilea — completat după „Arhiva istorică” I 49 — *zanežesija sela sut byli gospodski a gospodstvo-mi pomilovach po Radul vistijarju*, tradus de Hasdeu „cari sate au fost domnești și le-a hărăzit domnia mea vistierului Radu”. Nu pot spune întru cât paleoslavul *pomilovati*, care cerea de obicei acuzativul, se putea construi cu prepoziția *po*. În limba veche românească construcția aceasta este însă foarte obicinuită *a milui pre* sau *spre cineva* sau *a aveă (arătă etc.) milă pre (spre) cineva* trebuie înțeles ca: a-și revărsa mila asupra cuiva. Iată câteva exemple: ș-au arătat mila lui *pre* omul cel păcătos (Varlaam, C. 317 v.), trebuiaște *pre* hicarele să avem milă (ibid. 343 v.), acest fel de milă aveă Brâncoveanul *pe* țara noastră (Letopisețe II. ^{294/31}). *spre* săraci și *spre* văduve cu milă eră (ibid. II ^{98/8}), rugându-se să se milostivească *pe* acei boieri (ibid. ^{150/19}), se arătă cu milă Nicolai Vodă *spre* acele giupânese (ibid. II ^{150/22}), au fost foarte buni și milostivi *spre* toți (ibid. II ^{127/33}), *spre* robii tăi te milostiveaște (Mineiul 1776, 195), se milostiveaște Dumnezeu *spre* cel ce te arăta (ibid. 169).

(ibid. 159), *milostiveaște-te spre lacrimile aceloră* (Uricariul I 242/28). Dacă deci în „pomilovach po Radul” avem o construcție influențată de românescul „milui (sau se milostivi) pre Radul”, atunci acest *pre* de sigur că pe vremea când se scriau aceste texte se simțea încă ca prepoziție și nu era un instrument gramatical spre a indica acuzativul¹).

Tot astfel trebuie judecat al patrulea exemplu, după asigurarea lui Bărbulescu, din 1555: *Kūda me est zaprētil po g[os-]po[ds][t]vo mi Č[e]stiti car*, pe care B. îl traduce prin „când m-a oprit pã domnia mea”. Avem a face și aici cu construcția verbului *zaprētili* cu prepoziția *po* (în loc de dativ). Precum vom vedea mai încolo, verbele care însemnează o ținută dușmănoasă față de cineva se construiau în limba veche românească cu prepozițiile *spre* sau *pre*, care adesea însemnează „în contra” „împotrivă”. *A oprit* (sau *apărat*, precum se mai zicea în limba veche) *pre domnia mea* trebuie dar interpretat ca: „a dat opreliște *asupra* mea” sau „împotriva mea”. Avem deci iarăși un caz în care *pre* e prepoziție cu înțeles pregnant, iar nu un instrument gramatical, menit să indice acuzativul.

Rămâne exemplul din urmă, din a. 1514: *on uloži po župana Šujka . . . nad negove sela*, tradus de Bărbulescu prin „el puse pã jupânul Șuica . . . peste satele lui”. Dacă completăm fraza după Venelin, *Vlachobolgarskija ili Dako-slavijansk ja gramoty* p. 138, găsim, la începutul aceleiași propoziții: *tere uložiše . . . po bratučedomū si Dvara nad negovechū selo*, unde *po* apare clar cu funcțiune prepozițională.

Articolul lui Bărbulescu, pe lângă că nu aduce față de Miletič nimic nou — decât doar două exemple greșite și unul rău înțeles — nu ne poate convinge că în limba română, înaintea acuzativului, *pre* ar fi mai vechiu decât ne apare în documentele românești.

Ar fi, într'adevăr, aproape de neînțeles ca texte voluminoase, cum e Codicele Voronețean, să nu aibă nici urmă de acest *pre* la acuzativ, dacă întrebuintarea lui în limba vorbită era atât de frecventă, încât să producă până și greșeli de slavonește la pisarii veacului al XV-lea.

¹ Tot *pomiloval po . . .* în documentele din 1651 și 1613, citate de Mitetič l. c.

Apariția lui *pre* la acuzativ stă în strânsă legătură cu un capitol aproape nestudiat încă din sintaxa română, cu așezarea cuvintelor în propoziție.

Se pare că ea început în limba noastră există, ca în limba franceză de azi bunăoară, regula că, între cele trei elemente principale ale propoziției, subiectul trebuie să stea la început, predicatul la locul al doilea și complementul la locul al treilea; acest loc și-l păstră complementul și când predicatul trece înaintea subiectului. În francezul *le père aime l'enfant*, deși forma flexionară a nominativului nu se deosebește, ca la noi, de a acuzativului, nu poate exista nici o îndoială care e subiectul și care e complementul, din pricina așezării acestor cuvinte în propoziție (cf. Meyer-Lübke, *Rom. Gramm.* III § 746). Tot astfel, cât timp poziția părților vorbirii era invariabilă la noi, *tatăl iubește copilul* era neechivoc. Acest fel de așezare a cuvintelor e cea obișnuită în textele noastre cele mai vechi. Citez, dintre exemplele date de Stinghe, numai câteva:

Domnu ă ispiteaște dereptulă și necuratulă:
dereapta ta priimi mire

sau, cu predicatul înaintea subiectului:

mâniē necuratul Dumnedzeu
blagosloveaște sufletulă meu Domnulū
întărâtă Domnulū păcătosul .

Acest fel de a așeză cuvintele cu timpul însă își pierdă rigiditatea de la început — cel puțin în anumite construcții — și știm că azi putem spune deopotrivă:

când Dumnezeu bate pe om, nu-l bate cu bâta,
când bate Dumnezeu pe om . . .
pe om când îl bate Dumnezeu . . .

Astfel de inversiuni, deși rare, se găsesc și în textele care n'au încă pe *pre* la acuzativ, deci se pare că ele au început să devină posibile în vremuri străvechi. Le întâlnim bunăoară în cazuri când, în două propozițiuni legate prin „și” sau „e”, se face o intervertire a ordinii în așezarea cuvintelor, spre a produce un efect stilistic. Astfel, în pasajul Luca VI 22, găsim în Tetraevangheliarul din 1574 (ed. Gaster p. 96): „ferecați fi-veți când vor urî voi oamenii și când vă vor despărți”. Dacă în propoziția aceasta echivocul nu se produce, fiindcă complementul („voi”) nu e persoana a treia, ca subiectul („oamenii”) și deci ca predicatul („vor urî”), el nu există nici în următoarea

propoziție din Psaltirea Scheiană (Ps. 62, 9): „Lepî-se sufletul meu de tire, e mere preimi dreapta ta“, căci pronumele personal are altă formă la nominativ și alta la acuzativ. În Psaltirea slavo-română de la Brașov și la Dosofteiu întâlnim totuși în loc de „mere“, forma „pre mine“. Se pare deci că astfel de modificări ale topicei obicinuite erau, în epoca veche, cu puțință numai când nu se putea produce o neînțelegere.

Când, dintr'o cauză sau alta, Francezii așază azi complementul la locul dintâiu al propoziției, ei sânt nevoiți s'o construiască în modul următor: l'homme que l'on voit ...

Tot astfel, limba română are puțință de a distinge complementul de subiect repetând complementul printr'o expresie pronominală. De fapt vedem că în vremurile și în locurile unde *pre* n'a ajuns încă să fie întrebuințat înaintea acuzativului, se făcea uz în măsură mare de această posibilitate. Astfel în dialectul aromân (Weigand, Jb. IV 247)¹ și tot așa în textele vechi, precum rezultă din următoarele câteva exemple, scoase din cele citate de Stinghe:

Cod. Vor.: rugându-lu elu de multă vreme
și-i sărutâmu ei
dzise să-lu ducă elu intru pâlcu, etc.

Cuv. d. bătr.: și-l tremete) elu suptu întunerec
nu-l u fagăduimu elu, etc.

Tetraev. Coresi: și-l scoase elu la margine
și întunerecul elu nu-lu prindea
deade-lu elu lor, etc.

Acest uz, care în anumite întrebuințări dăinuește până azi, a rămas și după ce *pre* începû să fie întrebuințat la acuzativ: așa ne va curăți și *pre* noi Dumnezeu (Coresi, Tetraev. Luca XVII, 27), deși echivoc nu există (căci verbul nu-i în persoana a treia).

Dar nici acest mijloc de a distinge complementul de subiect nu e dintre cele mai potrivite. Dacă traducem în limba de acû câteva sute de ani propoziția *pe om îl bate Domnul*, avem

¹ În dialectul istroromân pronumele pleonastic se întrebuințează foarte rar. Cum în acest dialect așezarea complementului înaintea predicatului e foarte deasă, iar *pre* la acuzativ lipsește, nu există nici un criteriu formal spre a deosebi subiectul de complement la persoana a treia. Astfel: je lât-a za soldata (27/2 în textele publicate de mine) nu însemnează — precum am fi aplecați noi să înțelegem — „iel a luat ca soldat“, ci „pe el l-au luat ca soldat“, de asemenea mere medigu (ere (7/16) nu însemnează „doc-

omul bate Domnul, care în rostire se putea confunda cu *omul bate Domnul*. Apoi există anumite cuvinte, d. ex. pronumele nehotărâte, care nu pot fi indicate printr' o expresie pronominală. De aceea propoziția *nu iubește nimeni*, care în limba veche putea însemna „nimeni nu iubește” sau „el nu iubește pe nimeni”, rămâne echivocă, căci construcția *nu lu iubește nimeni* însemnă altceva: „nimeni nu îl iubește pe el”. La comparații echivocul se putea produce chiar și când verbul nu era la persoana a treia. O propoziție ca: *te iubesc mai mult de vârcine* putea însemna în vechime „te iubesc mai mult decât te iubește oricine” sau „te iubesc mai mult decât iubesc pe oricine”.

În momentul când limba găsește un alt mijloc formal, mai potrivit, spre a deosebi complementul de subiect, ea trebuie să-l primească. Când deci s'a ivit posibilitatea de a distinge acuzativul printr'un *pre* așezat înaintea lui, această inovațiune s'a putut generaliza repede. Vom înțelege de asemenea de ce acest uz s'a restrâns asupra cazului când acuzativul însemnă un nume de ființă. Într'o propoziție ca *omul vede casa*, însuși sensul exclude echivocul, căci un obiect neînsuflețit, precum e casa, nu e capabil să vadă, deci acțiunea exprimată prin verb nu poate porni decât de la „omul”. Cel mult vom spune, atunci când din vreun motiv oarecare, preferim să punem complementul la locul întâiu al propoziției, „casa o vede omul”, continuând un mod vechiu de exprimare.

Necesitatea de a distinge complementul de subiect explică însă numai de ce inovațiunea de a întrebuința pe *pre* înaintea acuzativului a fost atât de binevenită și s'a putut generaliza atât de ușor. Ea nu ne lămurește, de ce, pentru această distincțiune, a fost aleasă tocmai prepoziția *pre* și nu o altă prepoziție, bunăoară *a*, ca în limba spaniolă și în unele dialecte italiene (cf. Meyer-Lübke, *Rom. Gramm.* III § 350). Ceea ce ne spune în privința aceasta Stinghe (*Jahresber.* IV, 244): „dieses Mittel fand man in der Präposition *pre*, die in allgemeinsten Weise 'das Sicherstrecken auf' 'das Sichbeziehen auf' des Verbums zum Ausdruck bringt“ e atât de vag încât nu ne poate mulțumi.

Urmărind exemplele din Coresi și din alți autori vechi, cred că putem distinge câteva cazuri, în care vom înțelege fără

multă greutate cum prepoziția *pre* a putut scădea la un simplu „instrument gramatical“, fără sens autonom.

Înainte însă e nevoie să arătăm, pe scurt, care este înțelesul prepoziției *pre* în limba veche. Exemplele sânt scoase toate din „Evanghelia cu învățătura“ de Coresi.

Prepoziția *pre* arată poziția pe care cineva sau ceva o ocupă sau o are imediat deasupra cuiva sau a ceva, indiferent dacă avem a face cu o stare sau cu o mișcare: *lăcuescū pre pământū* ^{36/16}, *căzū pre pământū* ^{3/37}. Când avem a face cu poziția mai depărtată asupra cuiva sau a ceva, prepoziția *pre* corespunde lui „peste“ sau „deasupra“: *îngerii ce-sū pre munci* ^{305/17}. Când e vorba de o mișcare (coborire) de sus în jos, *pre* apare adesea în concurență cu *spre*: *puse pr'insa mănile* ^{404/29}, în Tâlc: *spr'insa*. Astfel *pre* e sinonim une-ori cu prepozițiile care indică direcția „spre“, „asupra“ și „la“: *strigă pre ea* ^{384/34} (tot așa în bulgărește: *vikat po nego*), *se-au dat pre muncă și spre moarte* ^{88/35}, mai ales când avem a face cu o intenție dușmănoasă: *rânjindū și împutândū și întărâtându-se pre ucenicii lui* ^{80/20}. (Celelalte înțelesuri ale prepoziției *pre* nu ne mai interesează).

Aceste întrebări ale prepoziției ne indică calea semantică pe care *pre* a urmat-o în dezvoltarea sa; spre a o înțelege însă deplin, trebuie să ne aducem aminte că în limba noastră există multe verbe care se pot construi sau cu un caz prepozițional sau cu acuzativul simplu, fără ca ideea exprimată de verb să se schimbe sau fără ca ea să fie prea deosebită. În momentul când construcția prepozițională a putut fi interpretată ca un complement drept al predicatului, a fost dată și posibilitatea ca prepoziția să-și piardă sensul autonom, iar substantivul următor să fie luat drept un acuzativ, căci forma lui nu se deosebea de acesta.

Câteva exemple vor arăta ceea ce voim să spunem. Deoarece prepoziția *spre* e adesea sinonimă cu *pre* și are aceeași întrebuințare, vom da și exemple pentru aceasta:

Avem mai întâiu verbe care însemnează o „îvingere“. Extensiunea biruinței asupra cuiva se arată prin prepoziția *pre* sau, în vechime, prin *spre*; dar cel astfel indicat eră în același timp obiectul atins de acțiunea verbală: *E să biruire spre zmieu și să no perire de elū, plecà-ne-vremū* (Cuv. d. bătr. II 151).

Ceea ce înseamnă la început: „dacă vei repută o victorie asupra zmeului“, a devenit „dacă vei învinge zmeul“¹. Tot astfel din ideea de „așezat de-asupra“ se explică construcția: *stăpân (domn) pe (sau peste) ceva*, care se întâlnește și la verbul *a stăpâni (a domni) pe sau peste ceva*. Intr’o propoziție ca: *să domnească pre peștii mării* (Palia, Gen. 1, 26), simțim încă și azi pe *pre* ca prepoziție, dar în *bărbatul să stăpânească pe soție-sa*, astăzi *pe soție-sa* ne pare un acuzativ.

Înțelesul de „încontra, împotriva“, pe care l-am constatat mai sus pentru prep. *pre* și care apare și mai clar în prep. *spre* îl găsim în: *luptă pre noi* ^{56/14}, care înseamnă mai întâiu „luptă împotriva noastră“, dar care la Coresi are sensul „ne chinue, ne muncește“. Același înțeles îl are prepoziția în legătură cu verbe care implică ideea unei „dușmănie“, „intenții rele“, „persecuții“, „asupriri“, a unei „revolte“ sau chiar numai a unei „clevetiri, bănueli“ etc.²

În *Proclețise pre elū* ^{182/14}, ca și în *blăstemă pre zioa ceaia ce-au născutū* ^{146/8}, *pre* exprimă la origine numai direcția în care se îndreaptă blestemul; azi înțelegem însă „pre elū“, chiar și „pre zioa“, ca niște componente drepte ale verbelor „procleți“ și „blestemă“. În *a cârâi (gârâi) pe cineva* „a-l vorbi de rău“, mai de mult, *pe*, care avea înțelesul de „împotriva“, putea fi înlocuit și prin *asupra* (Asupra altuia... mai de ocară poate să gârâiască. Cantemir, Ist. 53).

A bănuî pe cineva se construia mai mult și *a bănuî asupra cuiva* («Nu bănuî asupra șarbei tale». Dosofteiu, V. S. 56), care ne arată sensul vechiu al lui *pe*, același ca în sinonimul *a se mâniă pe* (mai de mult și *spre*) cineva. Tot astfel cred că în *asupresc pe cineva* și *supăr pe cineva* prepoziția, la origine, nu făcea alta decât repetă ideea cuprinsă în tulpinele verbale (*asupra* și lat. *super*), ceea ce apare și mai clar în construcția veche *a-și prepune pe cineva* (Dosofteiu, V. S.

¹) Cf. și: Spre vrăjmași biruire dai. Varlaam, C. 306. Izbândă are a face spre toți dosăditorii și trufașii ^{15/19}.

²) Cf. Norodul cărtiiă spre dânsul. Biblia (1688) 6 predosl. 47. Goana ce se pornise pre creștini. Dosofteiu, V. S. 161 v. (cf. „a goni pe cineva“). Agiuns-au osândă pe biata Moldova, Neculce, Let. II ^{417/25} (cf. „a osândi pe cineva“). Puțină vătămare va face spre de-aproapele său. ib. 152 (cf. „a vătăma pe cineva“). Cela ce va fi vrăjmaș spre muierea lui... Prav. Mold. 85 (cf. „a vrăjmași pe cineva“). La Coresi găsim chiar: și-i părū rău pre sineși ^{432/26}.

9 v., Coresi etc.). Intenția dușmănoasă¹ reiese și din verbe de tipul lui „a certă“. Într'adevăr exemple vechi ca: Păgânii să nu mai rădicesc pre creștini ocară (Dosofoțiu, Ps. 34). Cerând spr'insu pără (Cod. Vor. 69/1). Vrea să rădicesc pr'insu pără (Varlaam, C. 345), sau: Alți Jidovi strigară pre Hristos (Uricariul XIV 110, cf. Varlaam, C. II 83 v.), care azi se exprimă prin „strigară la Hr.“, ne arată că la origine *pre* arată direcția, ca și următoarele exemple, în care el azi ne apare ca semn al acuzativului: Va ocări pre vreun vlădic (Pravila Mold. 135). Va suduî pre altul (ibid. 129). Să ciarte bărbatul pre muiare-și (ibid. 84 v.) Cel ce părăște pre cinevă pentru vreo vinovăție (Pravila 1814, p. 9).

Unele din aceste verbe care arată o mișcare de sus în jos se construiesc și azi cu prepoziția *p(r)e* sau cu acuzativul, astfel *apăs pe ceva* sau *apăs ceva*, cu o mică deosebire de sens, precum o avem și în germanul «auf etwas drücken» sau „etwas (nieder)drücken“. Astfel propoziția: fără legile mele... ca taru greu păsară spre mere (Psalt. Sch. 37, 5) poate fi înțeleasă ca „fără-de-legile mele ca o sarcină grea apăsară *pe mine* (= asupra mea)“ sau „m-au apăsat (pe mine)“. Tot așa e verbul „a călca“ construit „calc ceva“ sau „calc pe ceva“. Propoziția: *Călca* cu piciorul spre talca zmeului (Cuv. d. bătr. II 152) o redăm astăzi prin călca „pe falca zmeului“, dar îndată ce complementul e o ființă sau o personificare, simțul limbii nu mai e sigur. Într'adevăr, întreabă azi pe un Român dacă în: „Hristos a înviat din morți, cu moarte *pre* moarte călcând“ înțelege pe acest „pre moarte“ ca prepozițional sau acuzativ. deci ca pe nemțescul „auf den Tod tretend“ sau „den Tod niedertretend“, — și el cu greu va putea da un răspuns hotărît.

SEXTIL PUȘCARIU

BCU Cluj / Central University Library Cluj

¹ Dar intenția dușmănoasă poate și lipsi, iar *pre* să arate numai direcția, indiferent de conținutul sentimental al verbului sau chiar când acest conținut înseamnă o afecțiune binevoitoare, d. ex.: Dumnezău iaste bun pre cei buni (Varlaam C. 314 v.). Ș-au arătat mila lui pre omul cel păcătos. (ibid. 317 v.).